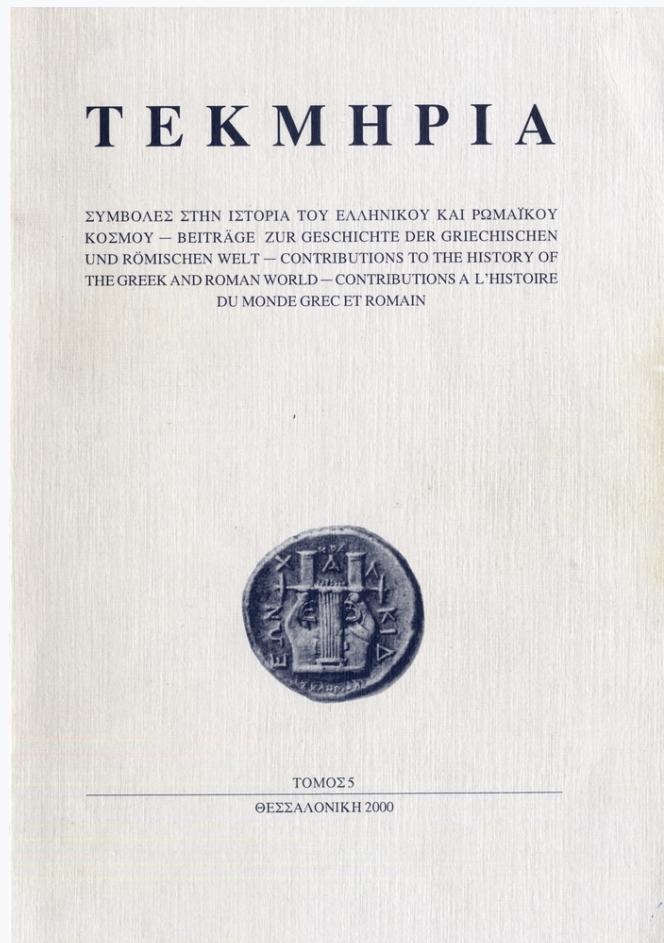

Tekmeria

Vol 5 (2000)

Νέα έπιτυμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τὴ Βέροια

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Λ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΗ

doi: [10.12681/tekmeria.202](https://doi.org/10.12681/tekmeria.202)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ., & ΣΤΕΦΑΝΗ Λ. . Δ. (2000). Νέα έπιτυμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τὴ Βέροια. *Tekmeria*, 5, 87–107.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.202>

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ - Λ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΗ

ΝΕΑ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΟΝΟΜΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ

’Ανάμεσα στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἴδιαιτερη θέση κατέχει ἔνα σύνολο δέκα εννέα ἐνεπίγραφων ταφικῶν μνημείων (βωμοί καὶ στήλες τοῦ 2ου καὶ 3ου αἰ. μ.Χ.)¹ πού προέρχονται ἀπό τίς τελευταῖς κατοικίες τῶν πρωταγωνιστῶν τῶν μονομαχικῶν καὶ θηριομαχικῶν ὀγώνων οἱ ὅποιοι διεξήθησαν στήν πόλη κατά τήν ἀρχαιότητα. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ τελοῦνταν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἥδη ἀπό τά τέλη τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. στό πλαίσιο τῶν ἐορτῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας τόσο τῆς πόλης ὡσο καὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων πού εἶχε τήν ἔδρα του στή Βέροια².

Πρόσφατα ὁ ἀριθμός τῶν μονομαχικῶν μνημείων τῆς πόλης αὐξήθηκε αἰσθητά χάρη στήν εὑρεση ἔξι ἀκόμη μνημείων. Ἀπό αὐτά ἡ στήλη ἀρ. 6 ἀποτελεῖ προϊόν παράδοσης ἀπό ἴδιωτη δ ὅποιος τήν περιουσνέλεξε σέ περιοχή τοῦ σημερινοῦ κοιμητηρίου τῆς πόλης (Ο.Τ. 269 - 271), ἐνῶ τά ὑπόλοιπα βρέθηκαν μαζί τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1996 στό οἰκόπεδο Ἐμ. Κωτούλα (Ο.Τ. 304) ἐπί τῆς δόδου Πλουτάρχου κατά τίς ἐργασίες διάνοιξης θεμελίων³. Τό οἰκόπεδο βρίσκεται στήν περιοχή τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας πόλης, ὅπου ἔχουν ἀνασκαφεῖ κατά καιρούς τάφοι τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ ωραϊκῶν χρόνων⁴. Τά μνημεῖα τοῦ

1. Τίς ἐπιγραφές αὐτές (ἀλλά καὶ ἄλλα ἀνεπίγραφα μνημεῖα σχετιζόμενα μέ μονομάχους) πραγματεύεται ἡ Β. Ἀλλαμανή - Σουρῆ στό ἀρθρό της “Μονομαχικά μνημεῖα στό Μουσείο τῆς Βέροιας”, Ἀμπτός. Τμητικός τόμος γιά τόν καθ. Μ. Ἀνδρόνικο, Θεσσαλονίκη 1987, τόμος Α΄ 33 - 57 (στό ἔξης Μονομαχικά μνημεῖα), ἀναδημοσιεύον δέ τελευταῖα οἱ Λ. Γουναροπούλου - Μ. Χατζόπουλος, Ἐπιγραφές Κάτω Μακεδονίας. Τόμος Α΄. Ἐπιγραφές Βέροιας, Ἀθήνα 1998 ἀρρ. 374 - 390 καὶ 495, 497 (στό ἔξης EKM I). - Εὐχαριστοῦμε θερμά τήν καθ. Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου πού εἶχε τήν καλοσύνη νά διαβάσει τό χειρόγραφο καὶ νά προτείνει βελτιώσεις. Ἐξυπακούεται ὅτι τά τυχόν σφάλματα πού ἀπέμειναν βαρύνουν τούς συγγραφεῖς.

2. Γιά τούς ἀγῶνες αὐτούς βλ. A.Tataki, *Beroea. Prosopography and Society* (Μελετήματα 8), Athens 1988, 482 κέξ.

3. Βλ. ΑΔ 1996 Χρονικά (ύπό δημοσίευση).

4. Γιά τό βορειοανατολικό νεκροταφείο τῆς πόλης στήν περιοχή τῆς βόρειας πύλης πού ἔκτεινόταν στά οἰκοδομικά τετράγωνα Ο.Τ. 303 ἔως 307 βλ. L. Brocas - Deflassieux,

οίκοπέδου Κωτούλα ώστόσο δέν μποροῦν νά συνδεθοῦν μέ συγκεκριμένους τάφους, έφόσον κατά τή σωστική ἀνασκαφή δέν ἐντοπίστηκε κανένας. Ἀντίθετα τρία ἀπό αὐτά βρέθηκαν συγκεντρωμένα σέ δρυγμα στό ΒΑ τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου και τά ὑπόλοιπα σέ ἄλλο δρυγμα ἔξι μέτρα δυτικότερα. Ἡ εὔρεσή τους σέ δύο δρύγματα ὑποδηλώνει ὅτι διχροίς, πού δρυχικά ἀποτελοῦσε ἔνα φυσικό πρανές, εἶχε ἀναμοχλευθεῖ και διαταραχθεῖ κατά τό παρελθόν. Ἡ πληροφορία μάλιστα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ οἰκοπέδου δικαιολογημένα στό συμπέρασμα ὅτι ἡ καταστροφή τῶν τάφων στίς δποῖες ἦταν τοποθετημένες οἱ ἐπιγραφές θά πρέπει νά ἔγινε τήν ἐποχήν αὐτή και ὅτι στή συνέχεια θάφτηκαν ἐκ νέου στό οἰκόπεδο δπού και βρέθηκαν.

1. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἀρχιμήδη.

Μαρμάρινη δρυθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εύρ. MB 900. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναΐσκο πού δριζεται ἀπό παραστάδες χωρίς πλαστικά ἀποδοσμένα ἐπίκρανα και ἐπιστέφεται ἀπό ἐγγεγραμένο ἀέτωμα μέ πλάγια ἀκρωτήρια. Στό κέντρο του τυμπάνου τοῦ ἀέτωματος ὑπάρχει δρόδακας δ δποῖος πλαισιώνεται ἀπό σειρές “μηνίσκων”. Τό κάτω μέρος τῆς πλάκας πού είναι ἀργό παρουσιάζει ἔχνη ἕοιδας. Εἰκονίζεται μετωπικά ἀγένειος μονομάχος “σέ δόξα”⁵. Φορᾶ ζώνη (balteus), πού τυλίγεται τρεῖς φορές γύρω ἀπό τή μέση του, και περισκελίδα (subligaculum). Τό δεξιό χέρι πού είναι λυγισμένο στόν ἀγκώνα κρατᾶ κλαδί φοίνικα (σπάδικα) και καλύπτεται ἀπό προστατευτική ἐπένδυση μέ τή μορφή περιελισσόμενων ἴμαντων⁶. Τό στήθος προστατεύεται ἀπό καμπυλόγραμμο προστήθιο τό δποῖο πιθανότατα είναι κατασκευασμένο ἀπό δέρμα⁷. Τό ἀριστερό χέρι τοῦ μονομάχου ἀκουμπά-

⁵ Ἀρχαία Βέροια, Βέροια 1999, 52 και Λ. Στεφανή, “Τό ὁδικό σύστημα τῆς ρωμαϊκῆς Βέροιας. Κατασκευαστικά στοιχεῖα και ῥυμοτομική δργάνωση” στά Πρακτικά “Επικοινωνίες και μεταφορές στήν προβιομηχανική περίοδο”, Συμπόσιο ΕΤΒΑ (Μονεμβασιά 24-26 Ιουλίου 1998, ὑπό δημοσίευση).

⁶. Γιά τόν τύπο αὐτό τῶν μονομαχικῶν στηλῶν βλ. L. Robert, *Les Gladiateurs dans l' Orient Grec* (στό ἔξης *Les Gladiateurs*), Paris 1940 (ἀνατύπωση Amsterdam 1971) 47, δ δποῖος χρησιμοποιεῖ τήν ἔκφραση *les gladiateurs dans sa gloire*.

⁷. Γιά τά προστήθια πού ἔδεναν συνήθως κάτω ἀπό τίς μασχάλες ἢ πίσω ἀπό τούς ὕμους βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 72 (μέ παραπομές σέ φωτογραφίες) προστήθιο ἐνδέ-

ει στά δπλα πού ἀποδίδονται πλάι του πολύ συνοπτικά. Πρόκειται για ὁρθογώνια ἀσπίδα (*scutum*) μέ δμφαλό καὶ κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στήν ἀριστερή ἄνετη κνήμη φοράει περικνημίδα (*osceia*) καὶ πιθανόν ὑπόδημα, ἐνῶ τό δεξί στάσιμο σκέλος πού ἀποδίδεται μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο φέρει ταινίες πάνω ἀπό τό γόνατο καὶ στόν ἀστράγαλο, ἀποδοσμένες γραπτά⁸. Τό πρόσωπο τῆς μορφῆς εἶναι ὡοειδές, τά μαλλιά πέφτουν στό μέτωπο καὶ στά πλαϊνά τοῦ κεφαλιοῦ καλύπτοντας καὶ τά αὐτιά. Οἱ πλόκαμοι ἀποδίδονται μέ πυκνές, κάθετες ἐγχαράξεις. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ προσπάθεια γιά ρεαλιστική ἀπεικόνιση τῶν φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἡ γαμψή μύτη του. Ἡ ἔρις τῶν ματιῶν δηλώνεται γραπτά. Σέ πολλά τμήματα τῆς στήλης ὅπως στά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, στό ἀέτωμα, στό προστήθιο, στήν κνημίδα, καὶ στίς ταινίες τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ σώζεται κόκκινο χρῶμα. Διαστάσεις μνημείου: Ὕψος 0, 60 μ., πλάτος 0, 42 μ. καὶ πάχος 0, 065 μ. Ὅψος γραμμάτων 0, 015 μ.: διάστιχα 0, 001 - 0, 002 μ. Εἰκ. ἀρ. 1.

β' μισό τοῦ 2ου μ.Χ.⁹

Ἄρχιμηδης
ἐνθάδε κῆμε.
Οὐκ ἥμην κέ
4 ἐγενόμην,
οὐκ ἴμι κέ οὐ
μέλι μοι. Χε
ρε παροδῆτα

Ἡ πιό ἐνδιαφέρουσα πλευρά τῆς στήλης πού στήθηκε στό μνημα τοῦ μονομάχου Ἀρχιμήδη εἶναι ἀναμφίβολα τό ἐπικούρειας ἀντίληψης ἀπόφθεγμα οὐκ ἥμην καὶ ἐγενόμην οὐκ εἰμί καὶ οὐ μέλει μοι (λατινικά non fui, fui, non sum, non euso) πού σώζει καὶ τό δποτο ἀπαντᾶ, δσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη

χεται νά ἀπεικονίζεται κατά τήν Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα", 37 καὶ στή στήλη ἀρ. B1 πιν. 5, 3 (ἀρ. εύρ. MB Λ 453).

8. Γιά ἀνάλογα εἰκονογραφικά χαρακτηριστικά σέ μονομαχικά μνημεῖα βλ. λ.χ. Robert, *Les Gladiateurs*, 69 καὶ ίδιαιτερά ἀρ. 153 (πιν. XXI) καὶ γιά τή Βέροια τή στήλη τοῦ Μαρίσκου, Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα", A. 2 (πιν. 4. 2) = EKMI 384.

9. Στή χρονολόγηση αὐτή δδηγοῦν ἡ φροντισμένη ἀκόμη γραφή καὶ τό μηνοειδές σχῆμα δρισμένων χαρακτηριστικῶν γραμμάτων ὅπως τοῦ ἔψιλον, τοῦ στήμα καὶ τοῦ μεῖ (σύγκρινε μέ τά γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν EKMI 49 τοῦ 181 μ.Χ. καὶ EKMI 375).

φορά στίς ἐπιγραφές δχι μόνο τῆς Βέροιας ἀλλά καὶ τῆς Μακεδονίας. Τό ἀπόφθεμα αὐτό (αὐτούσιο ἥ μέ παραλλαγές) εἶναι γνωστό ἀπό ἴκανό ἀριθμό ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἄλλων περιοχῶν τόσο τοῦ ἀνατολικοῦ ὅσο καὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας¹⁰. Τήν Ἰδια (έλληνική) ἐκδοχὴ συναντοῦμε λ.χ. σέ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης¹¹, τῆς Πτολεμαΐδος (Κυρηναϊκή)¹² τῆς Ἀφροδισιάδας¹³ καὶ τῶν Ἀδριανῶν τῆς Πισιδίας¹⁴. “Οτι διεκόσις τῆς νέας ἐπιγραφῆς δέν ἦταν δικόνος μονομάχος πού νίοθετοῦσε παρόμοιες ἀντιλήψεις γιά τῇ μεταθανάτιᾳ ζωῇ συνάγεται λ.χ. ἀπό τό ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἐνός ορητιάριου δύνοματι Πίννα πού βρέθηκε στήν Ἀμάστριδα τοῦ Πόντου, δύπου διαβάζουμε τήν παραλλαγμένη ἐκδοχὴ τοῦ ἀποφθέγματος οὐκ ἦμην, οὐκ ἦδειν, ἐγενόμην, οὐκ οἶδα, οὐκ εἰμί, οὐ μέλει μοι¹⁵. ”Αλλωστε, ὅπως ἔχουν ἐπισημάνει παλαιότεροι ἐρευνητές στηριζόμενοι σέ ἐπιγραφές αὐτοῦ τοῦ εἴδους, παρόμοιες ἀποφθέγματικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις ἦταν διαδεδομένες ἰδιαίτερα σέ διοισμένες κατηγορίες ἀνθρώπων πού ζοῦσαν καθημερινά ὑπό ἀσταθεῖς συνθήκες, ὅπως οἱ μονομάχοι, οἱ στρατιώτες καὶ οἱ ναυτικοί¹⁶.

Σέ δ, τι ἀφορᾶ τό (ἀμάρτυρο στή Μακεδονία γνωστό δμως ἀπό ἀλλοῦ¹⁷) ὄνομα Ἀρχιμήδης τοῦτο παραδίδεται, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων. ”Αν πράγματι ἡ χρήση τοῦ δύνοματος παραπέμπει στόν μεγάλο μαθηματικό τῆς ἀρχαιότητας, εἶναι δελεαστική ἡ ὑπόθεση μήπως δικόνος πήρε τό ὄνομα αὐτό λόγω τῆς ἐπινοητικότητάς του¹⁸.

10. Γιά παραδείγματα καὶ βιβλιογραφία βλ. ἐνδεικτικά F. Cumont, “Non fui, fui, non sum”, *Musée belge* 32, 1928, 73-85, L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95 καὶ G. H. R. Horsley, *New Documents Illustrating Early Christianity*, Macquarie 1987, 43.

11. Βλ. *IGUR* 1397 (αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς) δύπου ἐπισημαίνονται παραλλαγές τοῦ ἀποφθέγματος σέ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης.

12. Βλ. D. Robinson, “Inscriptions from Cyrenaica”, *AJA* 17 (1913) 185 ἀρ. 77 καὶ *corrigena* σ. 505.

13. Βλ. *MAMA* VIII 353 (κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ. λόγω τῆς παρούσιας στήν ἐπιγραφή Αὐρηλίων), πρβλ. L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95.

14. Βλ. G. E. Bean, “Notes and Inscriptions from Pisidia. Part 1”, *Anat. Studies* 9 (1957) ἀρ. 75 γραμμένο πάνω σέ σαρκοφάγο, πρβλ. *Bull. épigr.* 1961, 739· τό Ἱδιο ἀπόφθεμα εἶναι πιθανό ὅτι ὑπῆρχε γραμμένο σέ μία σαρκοφάγο τῆς Πέργης (μετά τό 212 μ.Χ.) σύμφωνα μέ τή διόρθωση τῶν Robert, *Bull. épigr.* 1950, 204 σελ. 207.

15. Robert, *Les Gladiateurs*, 129, ἀρ. 76.

16. Βλ. F. Cumont, ὁ. π., 74.

17. Τό ὄνομα παραδίδεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Χίου καὶ τῆς Μήλου (βλ. *LGPN I*· τῆς Αθήνας (βλ. *LGPN II*)· τῆς Πειλήνης, τῆς Ἐπιδάύρου, τῆς Ἐπιδάμνου, τῆς Κέρκυρας καὶ τῶν Συρακουσῶν (βλ. *LGPN III A*).

18. ”Οτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀρένας ἐπαιροῦνται ὄνόματα πού παρέπεμπαν στήν ἐπινοητι-

‘Η ἔκφραση χαιρε παροδεῖτα (μέ παραλλαγές) εἶναι συνήθης στίς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς πόλης συμπεριλαμβανομένων καί ἐκείνων τῶν μονομάχων¹⁹.

2. Η ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ποδήνεμου.

Μαρμάρινη δροθογώνια στήλη ἀποκεκρουσμένη στήν ἄνω δεξιά γωνίᾳ της. Φυλάσσεται στό ‘Αρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ δρ. εύρ. MB 901. Η παράσταση ἀναπτύσσεται, δπως στήν προηγούμενη στήλῃ, μέσα σέ ναΐσκο πού δρίζεται ἀπό παραστάδες καί ἐπιστέφεται ἀπό ἀέτωμα στό τύμπανο τοῦ δποίου ὑπάρχουν σειρές “μηνίσκων”. Πρόκειται γιά σκηνή “νεκροδείπνου”, προσφιλές θέμα στίς ἐπιτύμβιες στήλες μονομάχων τῆς Μακεδονίας καί ἄλλων περιοχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας²⁰. Ο μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακεκλιμένος μέ τό ἀριστερό χέρι λυγισμένο νά ὀκουμπάει σέ μαξιλάρι, φοράει δέ χειριδωτό χιτώνα καί ἴμάτιο, τοῦ δποίου οἱ πτυχώσεις δηλώνονται μέ χαμηλὸ ὀνάγλυφο καί ἐγχαράξεις. Τό ἴμάτιο καλύπτει τό ἀριστερό χέρι, τόν ὕμνο, τήν ἥβική χώρα καί τά πόδια. Τό δεξί χέρι ἀναπαύεται πάνω στό ἀντίστοιχο πόδι καί κρατάει ἀναδιπλωμένο στεφάνη²¹. Ο νεκρός ἀποδίδεται μέ στρογγυλό πρόσωπο, ἀδρά χαρακτηριστικά καί πυκνά φουντωτά μαλλιά, πού σταματοῦν πάνω ἀπό τά αὐτιά. Η κλίνη στήν δποία εἶναι ξαπλωμένος διαμορφώνεται ἀπό λεπτό ἐπίπεδο τμῆμα, ἐρεισίνωτο καί τορνευτά πόδια²². Ἐνδιαφέ-

κότητά τους προκύπτει λ.χ. ἀπό τό ὄνομα ‘Αρκοπλάνης (αὐτός πού ἔξαπατά τίς ἀρκοῦνδες) ἐνός θηριομάχου σέ ἐπιγραφή τῆς Μύλητου βλ. SEG 35 (1985) 1141, πρβλ. L. Robert, *Hellenica* V, 87 κεξ. σχετικά μέ τό ὄνομα.

19. Βλ. λ.χ. EKM I 354, 357 καί 359. Η ἵδια ἔκφραση ἀπαντᾶ καί παρακάτω στίς στήλες ὑπ. ἀρ. 4 καί 6, ἐνῶ στήν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ μονομάχου ‘Αλεξάνδρου EKM I 386 συναντοῦμε τήν ἔκφραση χαιροῖς, ὡ παροδῆτα.

20. Γιά τή Βέροια βλ. ‘Αλλαμανή - Σουρῆ, ‘Μονομαχικά μνημεῖα’, 34 κεξ.: γιά τή Θεσσαλονίκη βλ. Γ. Βελένη - Π. Ἀδάμι Βελένη, ‘Ρωμαϊκό θέατρο στή Θεσσαλονίκη’, AEMΘ 3 (1989) 256 ἀρ. 14 καί τό (ἀδημοσίευτο) ὀνάγλυφο πού φυλάσσεται στό Μουσεῖο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ μέ δρ. εύρετηριον BE 175. Γιά παράσταση “νεκροδείπνου” σέ μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν, δπως λ.χ. τῆς M. Ἀσίας βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί E. Pfühl - H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Mainz a. Rhein 1979 II, 306. Γιά τά “νεκροδέιπνα” στήν εἰκονογραφία τῆς Βέροιας γενικά βλ. Π. Ἀδάμι - Βελένη, *Μακεδονικοί βώμοι. Τιμητικοί καί ταφικοί βώμοι αὐτοκρατορικῶν χρόνων στή Θεσσαλονίκη καί τή Βέροια*, ἀδημ. Διδ. διατριβή Θεσσαλονίκη 1996, 86 - 92.

21. Γιά τά στεφάνια πού κρατοῦν οἱ ὀνάκεκλιμένες μορφές σέ σκηνές “νεκροδείπνου” βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, δ. π., 1749, 1750 καί ἵδιαίτερα 1801 (ἀναδιπλωμένο στεφάνη).

22. Βλ. σχετικά G. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London 1966, 103 κεξ.

ρον είναι τό γραπτό μοτίβο διακόσμησης τοῦ μαξιλαριοῦ, ὅπου ἀκουμπάει ὁ μονομάχος καὶ τό δποῖο ἀποτελεῖται ἀπό διάστικτους ρόμβους. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ἀποδίδεται τριποδική τράπεζα μέ καρπούς²³. Πίσω ἀπό τόν μονομάχο καὶ στό ἐπάνω τμῆμα τοῦ ὁρθογώνιου πεδίου στό δποῖο ἀναπτύσσεται ἡ παράσταση ὑπάρχει ἀνάγλυφη ταινία. Αὕτη θά πρέπει νά ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ παραπετάσματος πού συχνά ἀποδιδόταν ἀνάγλυφα ἥ γραπτά γιά τή δημιουργία ἐντύπωσης ἡμιυπαίθριου χώρου²⁴. Κάτω ἀπό τήν κλίνη διακρίνεται τμῆμα τοῦ σεντονιοῦ μέ τό δποῖο ἥταν καλυμμένη²⁵. Ἀπέναντι ἀπό τή μορφή τοῦ νεκροῦ στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παράστασης εἰκονίζεται μικρή, γυμνή, φτερωτή μορφή ἀγοριοῦ σε βάθρο πού ἀποδίδει τόν Θάνατο μέ τή μορφή τοῦ "Υπνου" Ἐρωτα²⁶. Τό δεξιό χέρι πού είναι τεντωμένο πρός τά κάτω κρατᾶ ἀγγεῖο, ἐνῷ τό ἀριστερό είναι διπλωμένο στό σῶμα κάτω ἀπό τό στῆθος. Στό δεξιό ἄκρο τῆς στήλης, πίσω ἀπό τόν μονομάχο ἀλλά ἐκτός τοῦ πεδίου διακρίνεται ἐγχάρακτα ἀποδοσμένος στειλεός ὅπλου μέ σαυρωτήρα.²⁷ Ἀν καὶ δέν ἔχει σωθεῖ ἥ κεφαλή του, ἐντούτοις μέ βάση τά ὡς τώρα γνωστά παράλληλα τῆς μονομαχικῆς εἰκονογραφίας μπορεῖ βάσιμα νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι πρόκειται γιά τρίαινα καὶ ὅτι συνεπῶς ὁ νεκρός ἥταν ρητιάριος (βλ. ἐπίσης ὑπόμνημα ἐπιγραφῆς)²⁷. Ἰχνη κόκκινου χρώματος ἔχουν διατηρηθεῖ στά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,56 μ. πλάτος, 0,35 μ. καὶ πάχος 0,07 μ. "Υψος γραμμάτων 0,02 - 0,03 μ.· διάστιχα 0,015 - 0,02 μ. Εἰκ. ἀρ. 2.

23. Γιά τή μορφή τοῦ τριποδικοῦ τραπεζίου βλ. J. M. Dentzer, *Le motif du banquet couché dans la proche orient et le monde grec du VIIe siècle au IVe siècle avant J. C.* (BEFAR 246), Rome 1982, 516-524 καὶ E. Pfühl - H. Möbius, ὁ. π., 1660-1, 1748, 1801.

24. Βλ. E. Pfühl - H. Möbius, ὁ. π., 1429, 1647-8, 1656, 1868-9, 1898-9. Γιά τό στοιχεῖο τοῦ παραπετάσματος σέ ἀνάγλυφα τῆς Βέροιας βλ. Ι. Τουράτσογλου, "Πατερίνος Ἀντιγόνου, ἥρως. 'Υστεροελληνιστική στήλη ἀπό τή Βέροια", *Κέρονος. Τιμητική προσφορά στόν Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972 153 καὶ Π. Ἀδάμ - Βελένη, ὁ. π., 87.

25. "Οπως λ.χ. συμβαίνει στή σκηνή μέ "νεκρόδειπνο" τῆς μονομαχικῆς στήλης EKM I 377 (βλ. εἰκόνα 377 α). Γιά ἀπόδοση τοῦ σεντονιοῦ τῆς κλίνης σέ ἄλλα "νεκρόδειπνα" βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, ὁ. π., 1916.

26. Γιά παραδείγματα παράστασης θανάτου μέ ψωτά σέ ἄλλα μνημεῖα τῆς Βέροιας βλ. τούς πίνακες τῶν ἐπιγραφῶν EKM I 228, 239 καὶ 251. Στή ταφική τέχνη τῆς ἐποχῆς δὲ ψωτῶν (συνήθως κοιμώμενος) χρησιμοποιεῖται ὡς ἀλληγορική παράσταση τοῦ θανάτου (ἐννοούμενου ὡς αἰώνιου ὑπνου) βλ. σχετικά Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου - Εμ. Βουτυρᾶ, *Κατάλογος Γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, ἀρ. 131 (συντάκτρια λήμματος Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου).

27. Σύγκρινε λ.χ. παρόμοια ἀπόδοση τοῦ κάτω τμήματος τῆς τρίαινας τοῦ ρητιαρίου Φλαμμεάτη στή στήλη EKM I 388 καὶ ἐκείνης τοῦ ρητιάρου Πεκουλιάρη στή στήλη EKM I 495 (ἀπό τό Μακροχώρι). Γιά τίς τρίαινες τῶν ρητιάρων γενικά βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 66-7 καὶ ἀρ. 46 (πίν. XIII) καὶ 242 (πίν. V).

3ος αἰ. μ.Χ.²⁸

*Βασιλικὴ Ποδηνέμω τῷ
καὶ Ἀσκληπιοδότῳ ἐκ τῶν
ἐκίνου μνείας χάριν* ⚡

Συμπιλήματα : στ. 1 NE · στ. 3 MNE .

Τό δόνομα Ποδήνεμος, πού παραδίδεται ἀκέραιο γιά πρώτη φορά²⁹, ἀνήκει στήν κατηγορία ἐκείνη τῶν ἐπαγγελματικῶν δονομάτων τῶν μονομάχων τά δποτα προβάλλουν φυσικά τους προσόντα καί συγκεκριμένα τήν ταχύτητα (πρβλ. λ.χ. τά γνωστά ἀπό ἄλλες ἐπιγραφές δονόματα μονομάχων Ἀνέμιον, Ζέφυρος, Ὦκυς, Καλλίδρομος³⁰). Τέτοια δονόματα δπως καί ἐκεῖνα πού δείχνουν τήν εύκινησία ἡταν συνηθισμένα ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν ορητιαρίων πού ἔπειτε νά είναι ταχεῖς καί εὐέλικτοι γιά νά ἀποφεύγουν τούς βαριά δπλισμένους ἀντιπάλους³¹, παρατήρηση πού ἔπιβεβαιώνει ἡ περίπτωση τοῦ Ποδήνεμου, ἐφόσον δπως προκύπτει ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση (βλ. λημμα) ἐπρόκειτο κατά πάσα πιθανότητα γιά ορητιάριο. Ἀμάρτυρο τόσο μεταξύ τῶν μονομάχων δσο καί στό δονομαστικό τῆς Βέροιας είναι τό δόνομα Ἀσκληπιοδότος³² πού ἔφερε δ νεκρός καί τό δποτο, ἐφόσον τό Ποδήνεμος είναι τό ἐπαγγελματικό του, θά πρέπει να ἡταν τό δόνομα πού ἔφερε πρίν γίνει μονομάχος, ἐνώ γιά πρώτη φορά μαρτυρεῖται ἐπίσης στή Βέροια καί τό δόνομα Βασιλικὴ τῆς συντρόφου του. Τό πρώτο είναι θεοφόρο δόνομα, κατηγορία ἰδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ τῶν Μακεδόνων τήν ἐποχή αυτή³³. Τό δεύτερο

28. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τό τρισκελές σήγμα, τό μικρό δμικρον καί τό ὡμέγα), ἀλλά καί ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παρουσιάζουν δμοιότητα μέ τά γράμματα τῆς ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ μονομάχου Νεικηφόρου (βλ. EKMI, 381 τῶν ἀρχῶν τοῦ 3 ου αἰ. μ.Χ.).

29. Τό δόνομα σώζεται ἀποσπασματικά στήν ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας Th. Reinach, *Inscriptions d' Aphrodisias*, REG 19 (1906) 289 ἀρ. 190 δπου ὁ πρῶτος ἐκδότης τό συμπληρώνει ὅρθια (ἀντίθετα οἱ Robert, *Les Gladiateurs* 162 καί C. Roueché, *Performers and partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods* [JRS Monographs 6], London 1993, 65 ἀρ. 16 δέν ἀκολουθοῦν τή συμπλήρωση).

30. Robert, *Les Gladiateurs*, 300.

31. Γιά τά δονόματα τῶν ορητιαρίων βλ. τελευταῖα M. Carter, "A Doctor Secutorum and the Retiarius Draukos from Corinth", ZPE 126 (1999) 268 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

32. Τό δόνομα Ἀσκληπιοδότος δέν μαρτυρεῖται στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας είναι ὅμως γνωστό ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων, δπως λ.χ. τῆς Ἀθήνας (βλ. LGPN II).

33. Βλ. λ.χ. M. B. Hatzopoulos L. D. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, Athènes 1996 II, indices γιά τίς περιοχές τοῦ Ἀνθεμοῦντα καί τῶν Καλινδοίων.

ἀνήκει στή σπανιότερη κατηγορία όνομάτων πού παράγονται από όνόματα ἀξιωμάτων ἥ τίτλων, δέν παραδίδεται στή Μακεδονία, ἥ χρήση του ὅμιως τεκμηριώνεται από ἐπιγραφές ἄλλων περιοχῶν³⁴. Ἡ ἔκφραση ἐκ τῶν ἐκείνου, γνωστή από ἄλλες ἐπιτύμβιες στήλες τῆς Βέροιας ἄλλα καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας³⁵, δηλώνει ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ εὗοδα τοῦ νεκροῦ μονομάχου.

3. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Μάρωνος.

Μαρμάρινη ὁρθογώνια στήλη μέ παράσταση νεκρόδειπνου ἀποκεκρουσμένη στίς δύο πάνω γωνίες της. Φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εύρ. MB 902. “Οπως στήν προηγούμενη στήλη, ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναΐσκο ἀποτελούμενο ἀπό ἐγγεγραμμένο ἀέτωμα (μέ σειρές μηνίσκων στό τύμπανο) καὶ παραστάδες, πού ὠστόσο ἔχουν σωθεῖ ἀποσπασματικά. Τό πεδίο πού δημιουργεῖται σέ σχέση μέ τό πλαίσιο ἔχει πολὺ μικρό βάθος καὶ ἡ παράσταση χαρακτηρίζεται ἀπό χαμηλή ἀναγλυφικότητα καὶ ἀδρή ἀπόδοση. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακελιμένος σέ κλίνη. Στηρίζεται στό ἀριστερό του χέρι μέ τό δποτο κρατᾶ μπροστά στό στήθος του σκύφο³⁶. Τό δεξιὸν χέρι ἀναπαύεται πάνω στό σῶμα καὶ πέφτει χαλαρά ἐμπρός κρατώντας ἀναδιπλωμένο στεφάνη. Φοράει χιτώνα καὶ ἴμάτιο τό δποτο καλύπτει τόν ἀριστερό ὅμιο, τό χέρι, τήν ἡβική χώρα καὶ τά πόδια. Κοντά φουντωτά μαλλιά περιβάλλουν τό στρογγυλό πρόσωπο τοῦ μονομάχου ἀφήνοντας ἀκάλυπτα τά αὐτιά. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα μέ καρπούς. Στό δεξιό ἀκρο τῆς παράστασης, πίσω ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζονται τά δπλα τοῦ νεκροῦ, ὠοειδῆς ὁμφαλωτή ἀσπίδα³⁷ καὶ στρόγγυλο κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στό ἀριστερό ἀκρο τῆς παράστασης, ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό μονομάχο, παριστάνεται γυναικεία μορφή καθισμένη σέ κάθισμα μέ ἐρεισίνωτο. Φορᾶ χι-

34. Τό ὄνομα μαρτυρεῖται λ.χ. σέ ἐπιγραφή τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPNI*) καὶ τῆς Νικομήδειας στή Βιθυνία (βλ. *TAMIV* 1, 352: Ἀνδρ. Βασιλική). Τό ἀρσενικό Βασιλικός παραδίδεται π.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Θάσου καὶ τῆς Ἀθήνας βλ. *LGPNI* καὶ II ἀντίστοιχα.

35. Βλ. λ.χ. *EKM I* 384, 386, 387 · *IG X 2* 1, 303, 362 (Θεσσαλονίκη) · *IG X 2*. 2, 83 (Ἑράκλεια Λυγκηστίδα) καὶ 240 (Πελαγονία). Τήν ἴδια ἔκφραση συναντοῦμε καὶ στήν ἐπόμενη στήλῃ.

36. Γιά τόν συμβολισμό τοῦ σκύφου στά ρωμαϊκά ταφικά “νεκρόδειπνα” βλ. F. Cumont, *Recherches sur la symbolisme funéraire des Romains*, Paris 1966, 417.

37. Γιά αὐτόν τόν (δχι καὶ τόσο συνηθισμένο) τύπο ἀσπίδας στίς ἐπιτύμβιες στήλες τῶν μονομάχων βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεῖα”, 46, ἀρ. Γ 6 (πίν. 6. 3).

τώνα και ίμάτιο “ύπέρ τήν κεφαλήν”³⁸. Διαστάσεις μνημείου : ύψος 0, 56 μ., πλάτος 0, 35 μ. και πάχος 0, 07 μ. “Υψος γραμμάτων 0, 012 – 0, 015 μ. · διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 3.

Ζος αἱ. μ.Χ.³⁹

*Aύγούστα Μάρων τῷ Ἰδίῳ ἀνδρὶⁱ
ἐκ τῶν ἐκείνου μνείας χάριν*

Στ. 1 Μετά τό ρό τῆς λέξης Μάρων φαίνονται σβησμένα τά ἔχνη κάτω ὁριζόντας κεραίας πού ἀνήκε μᾶλλον στό γωνιώδες ὠμέγα τό όποιο διάστιχο άπεδωσε τελικά ὡς συμπίλημα μέ τό ἀκολουθοῦν γράμμια νεῦ. Συμπίληματα : στ. 3 ΩΝΕ και ΜΝΕ.

Τό δνομα Μάρων μαρτυρεῖται γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστό ἀπό ἄλλον⁴⁰. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό δνομα Αὔγούστα πού φέρει ἥ σύντροφός του και τό δποιο παραδίδεται ἐπίσης γιά πρώτη φορά σε ἐπιγραφή τῆς Μακεδονίας, εἶναι ὅμως γνωστό ἀπό τό ὀνομαστικό ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τό δνομα ἀπαντᾶ λ.χ. σε ἐπιγραφές τῆς Ἀπολλωνίας και τῆς Λαοδικείας Κατακεκαυμένης στή Φρυγία⁴¹. “Οπως τό δνομα Βασιλική τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς ἥ τό δνομα Συγκλητική πού ἀναφέρεται σε ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης⁴², τό δνομα Αὔγούστα ἀνήκει και αὐτό στήν κατηγορία τῶν ὀνομάτων πού παράγονται ἀπό ἀξιώματα ἥ τίτλους.

38. Γιά παράλληλα σε στήλες μονομάχων τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανή - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεῖα” 39 ἀρ. Γ3 (πίν. 6.2) και γιά τά ταφικά μνημεῖα τῆς Βέροιας γενικότερα Π. Ἀδάμ - Βελένη, δ. π., 88 - 9.

39. Τά τετραγωνισμένα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. ἵδιαιτερα τό ὅμικρον και τό ὠμέγα) σε συνδυασμό μέ τά συμπτιλήματα ἐπιτρέπουν τή χρονολόγησή της στόν 3 ο αἱ. μ.Χ..

40. Τό δνομα ἀναφέρεται λ.χ. σε ἐπιγραφές τοῦ Κιτίου, τῆς Δήλου, τῆς Κῶ, τῆς Πάρου και τῆς Θήρας βλ. LGPNI. Τό δνομα Μάρων προτείνει μέ ἐπιφυλάξεις δ G. Mihailov ὡς πατρώνυμο κάποιου Ζιτᾶ στήν ἀναθηματική ἐπιγραφή ἀπό τίς Σέρρες SEG 30 (1980) 594 B στ. 6.

41. βλ. MAMA IV 174 (τοῦ 1 ου αἱ. μ.Χ. Ἰουλί<α> Αὔγούστα Δωροθέου) και MAMA I, 121 (τοῦ 3 ου αἱ. μ.Χ., κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ.: Παρηγόριος κὲ Μενέας και Αὔγούστα ἀνεστήσαμεν τῷ πατρὶ ἡμῶν) ἀντίστοιχα.

42. βλ. SEG 30 (1980) 644 ὅπου ἐμφανίζεται κάποια Λαοκία Συνκλητική. Γιά τή χρήση τοῦ Ἱδίου ὀνόματος στήν περιοχή τῆς Πελαγονίας βλ. Ἡ. Κ. Σβέροκου, Συμβολὴ στήν Ιστορία τῆς Ἀνω Μακεδονίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Πολιτική ὁργάνωση - Κοινωνία - Ἀνθρωπωνυμία), Διδ. Διατριβή Θεσσαλονίκη 2000, 143 ὅπου και βιβλιογραφία γιά αὐτήν τήν κατηγορία ὀνομάτων.

4. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Αἰγιαλοῦ.

Ακέραιη μαρμάρινη ὁρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Αρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ άρ. εύρ. MB 903.⁴³ Οπως καὶ στά προηγούμενα μνημεῖα, ἡ παράσταση τοῦ “νεκροδείπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναΐσκο (μέ παραστάδες καὶ ἀέτωμα) πού δημιουργεῖ ὁρθογώνιο πεδίο, ἐλαφρά βαθύτερο ἀπό τό ἀρχιτεκτονικό πλαίσιο πού τό περιβάλλει. Ο μονομάχος παριστάνεται μετωπικά σέ στάση δύμοια μέ αὐτήν τῶν στηλῶν ἀρ. 901 καὶ 902 (ἀρ. 2 καὶ 3). Φοράει χειριδωτό χιτώνα καὶ ἴματιο πού καλύπτει τόν ἀριστερό ὄμοι καὶ τό σῶμα ἀπό τή μέση καὶ κάτω. Τό πρόσωπο εἶναι στρογγυλό καὶ περιβάλλεται ἀπό κοντά μαλλιά πού ἀποδίδονται μέ ἐγχαράξεις, ἀφήνουν δέ ἀκάλυπτα τά πεταχτά αὐτιά. Ἡ κλίνη ἔχει λεπτό στρῶμα καὶ τορνευτά πόδια⁴³, ἐνῶ τό μαξιλάρι πάνω στό δποιο στηρίζεται τό δεξί χέρι τῆς μορφῆς τονίζεται μέ κόκκινο χρῶμα. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα, ἐνῶ στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης ἀπεικονίζονται τά ὅπλα τοῦ νεκροῦ μονομάχου, δηλ. ὁρθογώνια ἀσπίδα καὶ κράνος μέ ἐπαυχένιο. Απέναντι ἀπό τόν νεκρό στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παράστασης εἰκονίζεται κλαδί φοινικιᾶς στό δποιο διακρίνονται ἵχνη κόκκινου χρώματος. Ἡ δλη σύνθεση περιβάλλεται ἀπό ὁρθογώνιο πλαίσιο, τό δποιο δριθετεῖ τόν χῶρο. Πάνω ἀπό τήν δριζόντια γραμμή τοῦ πλαισίου ὑπάρχουν, ὅπως συμβαίνει καὶ σέ ἄλλες στῆλες μονομάχων, στεφάνια νίκης (4)⁴⁴. Διαστάσεις μνημείου: Ὕψος 0, 69 μ., πλάτος 0, 39 μ. καὶ πάχος 0, 06 μ. Ὅψος γραμμάτων 0, 02 - 0, 025 μ.· διάστιχα 0, 005 - 0, 015 μ. Εἰκ. ἀρ. 4.

3ος αἰ. μ.Χ.⁴⁵

*Πρόκλα Ἐγιαλῷ τῷ κὲ Ἡρώδῃ
ἐκκ τῶν ἔαυτοῦ μνίας χάριν.
Χερε παροδῆτα* ♂

Συμπλήματα : στ. 1 HP· στ. 2 NE, MN

Τά δνόματα Αἰγιαλός καὶ Ἡρώδης, δσο γνωρίζουμε, ἀπαντοῦν ἐδῶ γιά

43. Γιά ἀνάλογα παραδείγματα ἀπό τή Βέροια βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, δ.π., 87.

44. Βλ. λ.χ. τίς στῆλες EKMI 376 , 377, 385 μέ τούς ἀντίστοιχους πίνακες εἰκόνων.

45. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τά ἄλφα, τό ἔψιλον καὶ τό ὡμέγα) δμοιάζουν μέ ἑκεῖνα τῆς στήλης EKMI 356 (τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

πρώτη φορά ως ὄνοματα μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστά ως ὄνοματα ἄλλων προσώπων⁴⁶. Στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας μαρτυρεῖται τό ὄνομα Πρόκλα πού φέρει ἡ σύντροφος τοῦ νεκροῦ⁴⁷. Ἡ ἔκφραση ἐκ τῶν ἔαυτοῦ (αὐτοῦ) εἶναι γνωστή ἀπό ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀλλά καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ δηλώνει ὅτι τά ἔξοδα γιά τήν ἀνάθεση τῆς στήλης καλύφθηκαν ἀπό τόν νεκρό⁴⁸.

5. Τό ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο⁴⁹ τοῦ Ἀντιοχιανοῦ.

Μαρμάρινη ὁρθογώνια πλάκα μέ μικρές ἀποκρούσεις πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εύρ. M.B. 904. Ὁ μονομάχος εἰκονίζεται σέ σκηνή “νεκρόδειπνο” μετωπικά ἡμιανακελυμένος σέ κλίνη. Στηρίζεται στό ἀριστερό του χέρι μέ τό δποτο κρατᾶ ἐπίμηκες ἀντικείμενο (κύλινδρο);. Τό δεξί χέρι του ἀκουμπάει στό ἀνασηκωμένο δεξί του γόνατο. Ὁ κορμός εἶναι γυμνός, τό δέ ἰμάτιο ἀναδιπλώνεται στή μέση καὶ καλύπτει τήν ἥβική χώρα καὶ τά πόδια. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς κόμης καὶ τῆς γενειάδας μέ παράλληλες ἐγχάρακτες γραμμές πού θυμίζουν ἀντίστοιχες ἀποδόσεις τῆς περιόδου τῶν στρατιωτικῶν αὐτοκρατόρων (235 - 284 μ.Χ.). Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι ἀκόμη τό ἔντονο τόξο φρυδιῶν, τά ἀμυγδαλωτά μάτια μέ ἐγχαράκτη ἵριδα καὶ τά προτεταμένα ζυγωματικά. Τά κοντά μαλλιά ἀφήνουν ἀκάλυπτα τά αὐτιά καὶ ὁ δῆγκος τους περιγράφεται μέ μικρές ἐγχαράξεις. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ἀπεικονίζεται τριποδική τράπεζα καὶ πίσω ἀπό αὐτήν στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης τά ὅπλα τοῦ μονομάχου, δηλ. ὁρθογώνια διμφαλωτή ἀσπίδα καὶ κράνος μέ

46. Τό ὄνομα Αίγιαλός ἄγνωστο στή Μακεδονία παραδίδεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPNI*) τῶν Πουτεόλων, τῆς Ἡράκλειας καὶ τῆς Πομπηίας (βλ. *LGPNI* III A· σέ ὁρισμένες ἀπό τίς ἐπιγραφές τῶν πόλεων αὐτῶν οἱ φορεῖς τοῦ ὄνοματος εἶναι δοῦλοι ἡ ἀπελεύθεροι). Ἀντίθετα τό ὄνομα Ἡρώδης μαρτυρεῖται σέ ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. *IGX* 2. 1, 929, 1002, 1004 (Θεσσαλονίκη) καὶ *EAM* 122 (Ἐορδαία).

47. Βλ. *EKMI* (Indices).

48. Γιά τήν ἔκφραση αὐτή βλ. *EKMI* 101, 217, 245 καὶ *IGX* 2. 1, 381 καὶ 391 (Θεσσαλονίκη).

49. Γιά τήν ἔννοια τοῦ ἐπιτύμβιου ἀναγλύφου πού ἦταν ἐντοιχισμένο (σέ ἀντιδιαστολή πρός τήν ἐλεύθερη ἐπιτύμβια στήλη μέ ἡ χωρίς βάση) βλ. λ.χ. Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου - Ἐμ. Βουτυρᾶ, *Κατάλογος* ὁ. π., 151 ἀρ. 123 (συντάκτης λήμματος Ἐμ. Βουτυρᾶς). Στό συμπέρασμα αὐτό προκειμένου γιά τή σχολιαζόμενη ἐδῶ πλάκα ὁδηγεῖ ὁ πρόχειρος τρόπος μέ τόν ὅποιο εἶναι δουλεμένοι οἱ κρόταφοι, ἀλλά καὶ ἡ πάνω καὶ κάτω ἀπόληξή της.

ἐπαυχένιο καὶ προσκόπιο⁵⁰. Στό ἀριστερό τμῆμα τοῦ πεδίου ἀποδίδονται μέχραξη δύο κλαδιά φοίνικα καὶ τέσσερα στεφάνια νίκης. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,42 μ., πλάτος 0,39 μ. καὶ πάχος 0,06 μ. "Υψος γραμμάτων 0,01 μ. · διάστιχα 0,005 μ. Εἰκ. ἀρ. 5.

3ος αἰ. μ.Χ.⁵¹

Αἰγαλός Ἀντιοχίανῷ τῷ καὶ Κλαυδιανῷ ἐκ τῶν ἔκεινου ἡ νοῦ ἔκεινῳ μνείᾳ χάριν

4

Ἄπο τά ὄνόματα τοῦ νεκροῦ μονομάχου γνωστό μεταξύ τῶν διμοτέχνων του εἶναι μόνο τό πρῶτο, ἐνῶ τό δεύτερο Κλαυδιανός, μαρτυρεῖται γιά πρώτη φορά⁵². Λόγω τῆς σπανιότητας τοῦ ὄνόματος Αἰγαλός, τῆς χρονολόγησης τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τή μέριμνα γιά τήν ἀνέγερση τῶν ταφικῶν μνημείων τους εἶχαν ὅχι μόνο οἱ γυναῖκες ἀλλά καὶ συνάδελφοί τους δέν ἀποκλείεται ὁ Αἰγαλός νά εἶναι τό ἵδιο μέ τό ἀναφερόμενο στήν προηγούμενη ἐπιγραφή πρόσωπο ἢ ὁ ἔνας ἀπό τούς δύο νά πῆρε τό ὄνομα τοῦ ἄλλου, ἐπειδή ἐπρόκειτο γιά μονομάχο πού εἶχε μεγάλη φήμη⁵³.

Ἡ (γιά πρώτη φορά μαρτυρούμενη στή Βέροια) ἐκφραση ἐκκ τῶν ἔκεινου ἔκεινω (βλ. καὶ ἐπόμενη ἐπιγραφή) εἶναι μία ἀπό τίς ἐκφράσεις μέ τίς δοποίες δηλώνεται ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ χρήματα τοῦ νεκροῦ, δπως δηλ. οἱ συνηθέστερες καὶ ἀπλούστερες ἐκ τῶν ἔκεινου ἢ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ πού συναντήσαμε στίς προηγούμενες στήλες.

6. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἐρμῆ.

Μαρμάρινη δρθιογώνια ἐπιτύμβια στήλη ἐλλιπής στό ἄνω τμῆμα της πού

50. Γιά τό προσκόπιο στά κράνη τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 70.

51. Ἡ ἀφρόντιστη γραφή, χαρακτηριστικά γράμματα (βλ. τά μηνοειδή ἐψιλον καὶ στήμα καθώς ἐπίσης καὶ τό ὡμέγα) καὶ ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παραπέμπουν στόν 3ο μ.Χ. βλ. ἐπίσης (παραπάνω στό λημμα) γιά τόν τρόπο πού ἀποδίδεται ἡ κόμη καὶ ἡ γενειάδα του.

52. Γιά τό ὄνομα Ἀντιοχιανός ὡς ὄνομα μονομάχου βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 298 σημ. 5.

53. Γιά αὐτοῦ τοῦ εἴδους τά ἐπαγγελματικά ὄνόματα τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 297.

φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ άρ. εύρ. MB 917. Στό κάτω τμῆμα τῆς στήλης ὑπάρχει συμφωές ἔμβολο (ἐπεξεργασμένο μέ βελόνι) γιά τή στήριξή της σέ βάση. Ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” πού φέρει ἡ στήλη ἀναπτύσσεται μέσα σέ πολύ ρηχό πεδίο. Ὁ νεκρός ἀπεικονίζεται μετωπικά, ἥμιανακελιμένος σέ κλίνη μέ παχύ στρῶμα. Φέρει ἴμάτιο πού περνάει πάνω ἀπό τόν ἀριστερό ὄμο, περιβάλλει τόν ἀριστερό πήχυ καί ἀφήνει γυμνό τόν κορμό. Τό δεξιέρι του ἀκούμπατει στό ἀντίστοιχο ἀναστηκαμένο γόνατο· τό ἀριστερό λυγισμένο κρατάει σφαιρικό ἀντικείμενο. Τό κεφάλι του δέν σώζεται. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζεται ἡ τυπική τριποδική τράπεζα μέ καρπούς καί δίπλα της σκυλάκι πού ἔχει ἀποδοθεῖ μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο, θέμα ἀγαπημένο στίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων περιοχῶν⁵⁴. Στό δεξιέρι ἄκρο τῆς παράστασης πίσω ἀπό τήν κλίνη βρίσκονται τά ὅπλα τοῦ νεκροῦ, δηλ. δρθογύνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπαυχένιο καί προσκόπιο. Στό ἀριστερό ἄκρο ἔχει ἀποδοθεῖ γυναικεία μορφή, μέ ποδήρη χιτώνα καί ἴμάτιο, πού κάθεται πάνω στό στρῶμα της κλίνης καί ἀκούμπατει τά πόδια της σέ ὑποπόδιο. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη καί τή γυναικεία μορφή κυλινδρικό ἀντικείμενο μέ βάση (βωμός;). Διαστάσεις μνημείου: μέγιστο σωζόμενο ὑψος 0, 71 μ., πλάτος 0, 52 μ. καί πάχος 0, 05 μ. Ὅψος γραμμάτων 0, 015 - 0, 03 μ.. διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 6.

3ος αἰ. μ.Χ.⁵⁵

- α) *Δοῦλος*
- β) *Οὐαλερία Ἐρμῆτι μορ-
μίλδωνι ἵδιῷ ἀνδρὶ πάλῳ πρ-
ώτῳ ἐκκ τῶν ἐκίνουν ἐκείνῳ*
- 4 μνήμης χάριν. Χαῖρε πα-
ροδῖτα

Πρόκειται γιά τήν ἔπιτύμβια στήλη πού ἔστησε κάποια Οὐαλερία στό μνῆμα τοῦ συζύγου της Ἐρμῆ⁵⁶. Ὅτι δ τελευταῖος ὑπῆρξε μονομάχος προκύπτει ὅχι μόνο ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση τῆς στήλης ἀλλά καί ἀπό τό ἐπαγγελματικό

54. Γιά τίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεῖα” Α 1 (πίν. 4. 1), Γ2 (πίν. 6. 1) καί Γ7 (πίν. 6.4); γιά τίς μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί 48 - 49.

55. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς δόμοιαζουν μέ ἐκεῖνα τῆς προηγούμενης.

56. Τό ὄνομα Ἐρμῆς εἶναι σύνηθες μεταξύ τῶν μονομάχων τῆς Ἀνατολῆς βλ. L. Robert, *Hellenica V* (1948) 79: σύνηθες εἶναι ἐπίσης στό ὄνομαστικό τῆς Βέροιας τό ὄνομα Οὐαλερία τῆς συζύγου του, βλ. *EKMI* (Indices).

μορμίλδων = μορμίλλων⁵⁷, τό δποτο μᾶς πληροφορεῖ συγκεκριμένα ὅτι ὁ Ἐρμῆς ἀνῆκε στήν κατηγορία τῶν *murmillones*/*mirmillones*, πού μάχονταν κυρίως μέρηταιρίους, προβοκάτορες καί Θράκες, ἔπαιρον δέ τό ὄνομά τους ἀπό τή μουρμούρα (μορμύρος, μορμύλος) ή δποία ἀπεικονίζοταν στό κράνος τους⁵⁸. Ἡ κατηγορία στήν δποία ἀγωνίζονταν οί μονομάχοι δηλώνεται σπάνια στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας, τουλάχιστον μέ τά μέχρι στιγμῆς δεδομένα. Ἔως σήμερα ἐπιγραφικά τεκμηριωμένη ἦταν μόνο ή περίπτωση τοῦ ὄρηταιρίου Φλαμμεάτη⁵⁹, ἐνῶ οί ταυτίσεις ὅλων τῶν ἄλλων γίνονται μέ βάση τά ὅπλα καί τήν ἐξάρτηση πού φέρουν στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν τους⁶⁰. Ἡ γνωστή ἀπό ἐπιγραφές μονομάχων τῆς ἑλληνόφωνης Ἀνατολῆς (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Μακεδονίας) ἔκφραση πρῶτος πάλος τονίζει τήν θέση τοῦ νεκροῦ μεταξύ τῶν ὅμιτέχνων του, δτι δηλ. Ἠταν μυρμίλλων πρώτης τάξης⁶¹. Ἐξιο προσοχῆς στή νέα στήλη είναι τό γεγονός δτι στό κάτω τμῆμα τοῦ ἀναγλύφου καί μπροστά ἀπό τό σκυλάκι ἔχει χαραχθεῖ μέ μικρότερα γράμματα ή λέξη δοῦλος. Κάτι παρόμοιο δέν μᾶς είναι γνωστό ἀπό κάποιο ἀνάλογο μονομαχικό μνημεῖο δχι μό-

57. Στίς ἑλληνικές ἐπιγραφές παραδίδονται οί τύποι *μυρμίλλων*, *μυρμύλλων*, *μο(υ)ρμίλλων*, *μερμίλλων* (καθώς ἐπίσης οί συντομογραφίες *μυρ* καί *μορ*), βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 65. Ἡ γραφή μορμίλδων παραδίδεται γιά πρώτη φορά. Ἄν δέν πρόκειται γιά σφάλμα τοῦ χαράκτη, ἵσως ἔχουμε νά κάνονυμε μέ φωνητική ἐξέλιξη, παραδείγματα τῆς δποίας ὑπάρχουν ὅμως μόνο σε νεοληνικά ίδιώματα (Ρόδου, Καρπάθου) βλ. A. Tsopanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Athènes 1940 156 (τόν καθ. X. Τζετζιλή, εύχαριστοῦμε γιά τήν πληροφορία). - Τό ἐνδεχόμενο ὁ εἰκονιζόμενος στό ἀνάγλυφο τῆς ἐπιγραφῆς *EKM* I 381 μονομάχος νά είναι μυρμίλλων συζητᾶ ή Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεῖα” 36, καταλήγει ὅμως στό συμπέρασμα δτι πρόκειται γιά ἔνα κοντραρητιάριο.

58. Bl. L. Robert, *Hellenica* III (1946) 136.

59. Bl. *EKM* I 388 (2ος-3ος αι. μ.Χ.) στ. 1-2 Φλαμμεάτης δ τό πρὸν Ζώσμος, πρῶτος πάλος ἄρτηαιρίων. Σέ μή ἐνεργούς μονομάχους (σουμμαρούδης, σεκουνδαρούδης) τῶν δποίων οί ἀρμοδιότητες ἀφοροῦσαν στή διαιτησία κατά τή διάρκεια τῶν ἀγώνων ἀναφέρεται ή ἐπίσης ἐπιτύμβια ἐπιγραφή *EKM* I 383 (δεύτερο τέταρτο τοῦ 2 ου αι. μ.Χ.) πού ἐστησε δ σύλλογος πρός τιμή τοῦ νεκροῦ σουμμαρούδη του Ποπλίου.

60. Συγκεκριμένα, εἰκονογραφικά τεκμηριώνεται ή παρουσία βαριά (εἰδικότερα Θρακῶν καί ἵσως σεκουτόρων) καί ἐλαφρά δπλισμένων (εἰδικότερα ὄρηταιρίων): γιά τίς διάφορες κατηγορίες μονομάχων τῆς Βέροιας μέ βάση τήν εἰκονογραφία τῶν ἐπιτύμβιων στηλῶν βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεῖα” 42 κέξ.

61. Γιά τήν ἔκφραση στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας bl. τήν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή τοῦ ὄρηταιρίου Φλαμμεάτη *EKM* I 388. Γιά τή σημασία τῆς ἔκφρασης bl. Robert, *Les Gladiateurs*, 28-31. Τελευταῖα ή C. Roueché, δ. π., 65 μέ βάση νεότερα ἐπιγραφικά παραδείγματα πού βρέθηκαν στήν Ἀφροδισιάδα ὅπου δίπλα στή λέξη πάλος παραδίδονται μεγαλύτεροι τοῦ συνήθους ἀριθμοί (π.χ. πάλου η ') ύποθέτει δτι τουλάχιστον στήν πόλη

νο τῆς Βέροιας, ἄλλα καί τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας ὅπου διεξάγονταν παρόμοιοι ἀγῶνες. Ἡ θέση τῆς λέξης προκαλεῖ τήν ύπόνοια ὅτι πρόκειται γιά τό δνομα τοῦ συμπαθοῦς τετραπόδου πού γράφτηκε μᾶλλον κατ' ἀπαίτηση τοῦ νεκροῦ λόγῳ τῆς ἴδαιτερης ἀγάπης του πρός αὐτό⁶². Παρὰ τό γεγονός ὅτι τό δνομα Διούλος δέν παραδίδεται μεταξύ τοῦ πλήθους τῶν ὀνομάτων σκύλων πού μᾶς εἶναι γνωστά ἀπό γραμματειακές καὶ ἐπιγραφικές πηγές τῆς ἀρχαιότητας⁶³, δρισμένες παρατηρήσεις καθιστοῦν τήν ύπόθεση αὐτή βάσιμη⁶⁴. Γνωστή εἶναι κατ' ἀρχήν ἡ συνήθεια νά ἀναγράφονται σέ ἔπιτυμβιες στήλες ἀθλητῶν ὅπου ἀναπαριστῶνται καὶ οἱ σκύλοι τους τά ὀνόματα τῶν προσφιλῶν τους ζώων, ὅπως συμβαίνει λ.χ. σέ ἔπιτυμβια στήλη (ἐποχῆς Σεβήρων) ἀπό τήν Κυρήνη

αὐτή ἡ λέξη (πού ἀρχικά χρησιμοποιούνταν γιά νά δηλώσει τήν Ἱεραρχία) δηλώνει τήν δργάνωση σέ διμάδες μονομάχων τοῦ ἵδιου ὅπλου.

62. "Οτι διάφορα πρόσωπα ἀπαιτοῦσαν νά ἀπεικονίζονται στά ἔπιτυμβια μνημεῖα τους ἀγαπημένα ζῶα, κυρίως σκυλιά, προκύπτει λ.χ. ἀπό χωρίο τοῦ Σατυρικοῦ τοῦ Πετρωνίου ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Τριμαλχίων νά λέει (71, 6) *valde te rogo ut secundum pedes statuae meae catellam pingas.*

63. Οἱ πληρέστεροι κατάλογοι δονομάτων σκύλων πού γνωρίζουμε περιλαμβάνονται στά ἐμπεριστατωμένα ἄρθρα τῶν J. Mentz, *Die klassischen Hundenamen*, Philologus 88 (1933) 104 - 125, 184 - 202 καὶ 415 - 442 πού ἀφορᾶ στήν ακλασική καὶ Ἑλληνιστική ἐποχή (γιά τά ὀνόματα τῶν ἐπτά σκυλιῶν στόν περίφημο μελανόμορφο κρατήρα τοῦ Francoise - περίπου 570 π.Χ. - βλ. τελευταῖα τό ὑπόμνημα τοῦ R. Wachter, "The Inscriptions on the Francoise Vase", *MusHelv* 48, 1991, 86 κέξ.) καὶ J. M. C. Toynbee, "Beasts and their Names in the Roman Empire", *PBSR* 16 (1948) 24 - 37 (πρβλ. τοῦ ἵδιου, *Animals in Roman Life and Art*, London 1973, 102 - 124) πού πραγματεύεται τήν αὐτοκρατορική ἐποχή. Γιά νεότερα ἐπιγραφικά εὑδήματα βλ. τή σαρκοφάγο ἀπό τήν Τερμησσό (ΝΔ Πισιδία, M. ᾧ Ασία) B. Iplikçioğlu, "Epigraphischen Forschungen im antiken Termessos und seinem Territorium", G. Dobesch - G. Rehrenbück (ἐκδ.) *Die epigraphische und altertümliche Erforschung Kleinasiens. 100 Jahre kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien 1993 (*TAM Ergänzungsband* 14) 261 - 2 ὅπου ἀναφέρεται τό δνομα Στέφανος πού φέρει ὁ σκύλος γιά τόν διπότο κατασκευάσθηκε ἡ σαρκοφάγος, καὶ τίς ἐπιγραφές μωσαϊκῶν τῆς βόρειας Συρίας (5 - 6 ον αἱ. μ.Χ.) ὅπου ἀναφέρονται τά ἔξης ὀνόματα σκύλων : Λέων, Π[έλ]ιψ, Δράκων, Ιέραξ καὶ Ἄρως, βλ. J. Balty, "Léon, Hiérax, Pélops et les autres : noms de chiens sur les mosaïques tardives d' Orient" στόν τιμητικό τόμο M.-O. Jentel - G. Deschênes - Wagner (ἐκδ.), *Tranquillitas. Mélanges en l'honneur de Tran tam Tinh*, Québec 1994 31 - 8, πρβλ. *SEG* 44 (1994) 1305.

64. Μία ἄλλη ἐκδοχή θά ἦταν τό δνομα νά προσδιορίζει τό νομικό καθεστώς τοῦ Ἐρυθί, ἐφόσον τοῦτο ἀναφέρεται ἐνίστε σέ μονομαχικά μνημεῖα πόλεων τῆς Μ. ᾧ Ασίας (βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 282) μέ χαρακτηριστικό παράδειγμα τήν ἔπιτυμβια ἀνάγλυφη στήλη *IGR* IV, 1370 = Robert, *Les Gladiateurs*, 136 ἀπό τήν πόλη Σάιται τῆς Λυδίας στό κάτω μέρος τῆς διποίας διαβάζουμε: *Ματέρνος δοῦλος* [πά]λο(ς) α' [ν(ικῶν) ;]. Στήν περίπτωση αὐτή ὡστόσο θά περιμέναμε ἡ λέξη διούλος νά ἀναγράφεται πίσω ἀκριβῶς ἀπό τό δνομα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. συμβαίνει μέ τήν προσαναφερθεῖσα ἐπιγραφή.

ὅπου εἰκονίζεται κάποιος Ἐφέσιος πυγμάχος δύναματι [΄Αντ]ωνινιανός ὁ καὶ Μᾶρος μαζί μὲ τή σκύλα του (;) πού φέρει τό ὄνομα Παρηγορίς⁶⁵. Προκειμένου γιά μονομάχους διαθέτουμε δύο σχετικά παραδείγματα πού προέρχονται ἀπό τήν Πέργαμο καὶ τήν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα : τό πρώτο εἶναι ἔνας ταφικός βωμός στό κάτω μέρος τοῦ ὅποιου ἀπεικονίζεται σκύλος μέ τό ὄνομα Μούρδων (τό ὄνομα εἶναι γραμμένο μέ μικρότερα γράμματα, ὅπως στή νέα ἐπιγραφή τῆς Βέροιας)⁶⁶, ἐνῶ τό δεύτερο μία μαρμάρινη βάση ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα (τοῦ 2 ου αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἐπίσης στό κάτω μέρος της εἰκονίζεται σκύλος καὶ ἀναγράφεται μέ μικρότερα γράμματα τό ὄνομά του Ἐπιόδις⁶⁷. Ἀπό δύναματολογική ἀποψη τήν ὑποψία δτι τό ὄνομα Δοῦλος ἐνδέχεται νά εἶναι ὄνομα σκύλου ἐνισχύει ἐπίσης τό γεγονός δτι τό ὄνομα αὐτό, ἀν καὶ σπάνια, παραδίδεται ὡς ἀνθρωπωνύμιο σέ ἐπιγραφές τής αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς⁶⁸. Ἐνισχυτικό τής ἐρμηνείας αὐτῆς εἶναι ἀκόμη τό ὅ, τι μεταξύ τῶν δύναμάτων ζώων τῆς Ἰδιας ἐποχῆς ὑπάρχει κατηγορία γνωστή ἀπό λατινικές πηγές πού περιλαμβάνει ἀπαιτικά δύναματα, ὥπως Parasitus, Lues (λοιμός), Leno (προαγωγός) καὶ Latro (ληστής) τά δποια δίνονταν στά ζῶα μᾶλλον μέ περιπαικτική διάθεση⁶⁹, ὥπως δηλ. εἶναι πιθανό δτι ἐπραξε καὶ δ μονομάχος Ἐρμῆς. Ἀπό πρακτική ἀποψη τέλος τό ὄνομα Δοῦλος προσφέρεται ὡς ὄνομα σκύλου, ἐφόσον ἀνταποκρίνεται στίς προϋποθέσεις πού ἔθεταν οἱ ἀρχαῖοι γιά τήν ἐπιλογή τῶν δύναμάτων τους, νά εἶναι δηλ. δισύλλαβα καὶ εὔκολο πρόφερτα⁷⁰. Στήν ἐπιγραφή ἀξια προσοχῆς εἶναι ἐπίσης δύο γραμματικά φαινόμενα καὶ συγκεκριμένα δ γνωστός καὶ ἀπό

65. Bλ. D.Robinson, ὅ. π., 176 / 7 ἀρ. 45 (πρβλ. SEG 20, 1964, 752 καὶ SEG 40, 1990, 1599) καὶ τελευταῖα F. Chamoux, “Une stèle funéraire de Cyrène”, BSAF 1988 [1990] 113 - 120 ἰδιαίτερα σ. 116 κέξ.

66. Robert, *Les Gladiateurs*, 260 πρβλ. σ. 48 (ἀπό τήν ἐπιγραφή αὐτή διαθέτουμε μόνο ἕνα σκίτσο τό ὅποιο δημοσιεύεται στό IvPergamon [AνPVIII 2], ἀρ. 577).

67. IvAlexandriaTreas (IK, 53) 104 μέ φωτογραφία .

68. Τό ὄνομα φέρει λ.χ. στή σαρκοφάγο τής Τερμησσοῦ B. Iplikçioğlu - G. Çelgin - A. Vedat - Çelgin, Epigraphische Foschungen in Termessos und seinem Territorium, Wien 1991 (Österr. Akademie der Wissenschaften Phil.-histor. Klasse SB Bd. 575) 21 ἀρ. 8 = SEG41, 1991, 1269 (3 ος αἰ. μ.Χ., κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ.) καποιος Αὐρήλιος Δοῦλος ὁ καὶ Παραμοίθιος, ἐνῶ Δοῦλος ὄνομάζεται δ ἀδελφός κάποιου Αὐρήλιου Ἐρμαίου πού ἀναφέρεται στήν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή SEG28 (1978) 1236 ἀπό τό Τυραῖον τής Λυκίας (κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ.).

69. Τά δύναματα θησαυρίζονται ἀπό τόν J. M. C. Toynbee, ὅ. π., 28 χωρίς ὡστόσο νά ἀναφέρεται ἐκεί οὕτε ποιά ζῶα ἀφοροῦν οὕτε σέ ποιές πηγές παραδίδονται.

70. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές δρίζονται λ.χ. ἀπό τόν Ξενοφώντα στόν Κυνηγετικό ὅπου προτείνεται (VII, 5) τά δὲ δύναματα αὐταῖς (δηλ. στά σκυλιά) τίθεσθαι βραχέα ἵνα εύανα-

ἄλλες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀναδιπλασιασμός τοῦ κάππα τῆς πρόθεσης ἐκ⁷¹ καὶ ἡ δοτικὴ Ἐρμῆτι τοῦ ὄνόματος τοῦ μονομάχου. Ὁ τύπος αὐτός, ἃν καὶ ἀμάρτυρος ἀπό ἄλλον στή Μακεδονία, ἀποτελεῖ ἔνα ἀκόμη παράδειγμα σχηματισμοῦ νέας κατάληξης (κυρίων ὀνομάτων) μέ δόδοντικό χαρακτήρα κατά τὴν αὐτοκρατορικὴ ἑποκή καὶ εἶναι ἀνάλογος λ.χ. τοῦ τύπου Ἡρακλῆδι πού παραδίδεται σέ έπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ 2 ου - 3 ου αἰ. μ.Χ. ἀπό τὴν Ὁρεινή τῆς Ὀδομαντικῆς⁷².

Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα πού παρουσιάσθηκαν παραπάνω, ἃν καὶ λόγω τῆς φύσης τους προσφέρουν περιορισμένες πληροφορίες, ἐντούτοις ἐμπλουτίζουν τίς γνώσεις μας μὲ νέα στοιχεῖα γι' αὐτή τῇ μεγάλῃ κατηγορίᾳ ἐπαγγελματιῶν. Ἔτσι δον ἀφορᾶ τίς διάφορες κατηγορίες στίς διοικηταὶ ἀγωνίζονταν βεβαιώνεται ἡ παρουσία στή Βέροια μυριαλλώνων (στήλη ἀρ. 6), ἐνῷ τά εἰκονογραφικά στοιχεῖα ἐπιτρέπουν τὴν ταύτιση ἐνός ἀκόμη ρητιαρίου (στήλη ἀρ. 2). Ἀσαφής εἶναι ἡ κατηγορία στήν διοικηταὶ ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι τῶν ὑπόλοιπων μνημείων (ἀρ. 1, 3, 4 καὶ 5), ἀλλά ἡ ἔξαρτησή τους, δπως αὐτή ἀπεικονίζεται στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις, δηλ. ὁ βαρύς ὄπλισμός τους (ἀσπίδα), ἡ περικνημίδα στό ἀριστερό πόδι καὶ τό μικρό κράνος χωρίς λοφίο, θά μποροῦσαν νά στηρίξουν τὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιά σεκούτορες⁷³. Ἀξιοσημείωτη σέ ὅ, τι ἀφορᾶ τόν ἀμυντικό ὄπλισμό τους εἶναι ἐπίσης ἡ γιά πρώτη φορά εἰκονογραφική τεκμηρίωση στή Βέροια προστατευτικοῦ προστηθίου στό ἀνάγλυφο τῆς στήλης ὑπ. ἀρ. 1. Ὁ τομέας στόν διοικηταὶ νέα μνημεῖα προσφέρουν τίς περισσότερες πληροφορίες, δπως συνήθως συμβαίνει μέ ἀνάλογα μνημεῖα, εἶναι ό δόνομα-

κλητα ἥ καὶ τόν Columella, *De Agricultura* VII 12: nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisque vocatus exaudiat; nec tamen brevioribus quam quae duabus syllabis enuntientur, sicuti graecum est σκύλαξ, latinum ferox· πρβλ. τά σχόλια τοῦ J. Mentz, ὕ. π., 427 - 433.

71. Bλ. EKMI 376 καὶ 381 (βλ. ἐπίσης παραπάνω στήλη ὑπ. ἀρ. 4): τό ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ σέ ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. τήν ἐπιγραφή IG X 2. 1, 820 τῆς Θεσσαλονίκης καὶ IG X 2. 2, 46 τῆς Νίκαιας στή Λυγκηστίδα.

72. SEG 30, 1980, 593. Στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας συνηθέστεροι εἶναι πάντως οἱ νέοι σχηματισμοῖ μέ ἔνορινο χαρακτήρα, βλ. τόν τύπο Ἐρμῆνι (δοτική τοῦ ὄνόματος 'Ἐρμῆς) πού μαρτυρεῖται λ.χ. στήν ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης IG X 2. 1, 694. Γιά τό φαινόμενο αὐτό στή Μακεδονία βλ. "Αν. Παναγιώτου, "Εξέλιξη τοῦ ὄνόματος καὶ τοῦ ρήματος τῆς ἑλληνικῆς κατά τήν ἑλληνιστική, ωμαϊκή καὶ πρώτη βυζαντινή περίοδο. Τά ἐπιγραφικά δεδομένα τῆς Μακεδονίας", στά Πρακτικά τοῦ συνεδρίου "Μελέτες γιά τήν ἑλληνική γλώσσα" (18 - 20 Απριλίου 1991), Θεσσαλονίκη 1992, 22.

73. Bλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 68 κέξ.

τολογικός. „Αν ἔξαιρέσει κανείς τό σύνηθες ὄνομα Ἑρμῆς καὶ τό ἥδη γνωστό Ἀντιοχιανός, τά δνόματα Ἄρχιμήδης, Μάρων, Αἰγιαλός καὶ Κλαυδιανός παραδίδονται γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων ὅχι μόνο τῆς Βέροιας, ἀλλά καὶ γενικά. Τό ὄνομα Ποδήνεμος, γνωστό ἐν μέρει ἀπό ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας, ἐπιβεβαιώνει παλαιότερες παρατηρήσεις γιά τά ἐπαγγελματικά τῶν ρητιαρίων πού προβάλλουν φυσικά τους προσόντα, ἵδιαίτερα τήν ταχύτητα καὶ τήν εύκινησία. Ἀμάρτυρα ἀνάμεσα στίς συντρόφους τῶν μονομάχων εἶναι τά δνόματα Βασιλική καὶ Αὐγούστα.

Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις τά λιτά κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιτρέπουν νά διεισδύσουμε στόν ἐσωτερικό κόσμο τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν συναισθημάτων τῶν μονομάχων. Πρόκειται ἀφενός γιά τή στήλη τοῦ Ἀρχιμήδη πού δείχνει τίς ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις του καὶ ἀφετέρου γιά τή στήλη τοῦ Ἐρμῆ πού ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν ὅχι μόνο τά φιλοζωϊκά του συναισθήματα ἀλλὰ καὶ ἡ αἴσθηση τοῦ χιοῦμορ πού διέθετε, ἃν κρίνουμε ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀποκαλοῦσε τό σκύλο του Δοῦλο. Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα, ἵδιαίτερα τά πέντα πρῶτα ἀπό αὐτά, θέτουν τέλος τό πρόβλημα τοῦ τόπου ὃπου θάβονταν οἱ μονομάχοι τῆς Βέροιας, ἐφόσον ὅλα τους βρέθηκαν στό ἴδιο οἰκόπεδο καὶ δέν εἶναι σύγχρονα. Τό γεγονός ὁδηγεῖ βέβαια ἀπό μόνο του στήν ὑπόθεση ὅτι ἡ συγκεκριμένη περιοχή τοῦ βιορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς πόλης ἐνδέχεται νά χρησιμοποιοῦνταν γιά τόν ἐνταφιασμό τους. Παραδείγματα μονομάχων πού θάβονταν μαζί εἶναι γνωστά ἀπό διάφορες περιοχές τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τή Σάλωνα (στή Δαλματία) ⁷⁴, τή πόλη Nemausus (σημ. Nîmes) ⁷⁵ καὶ τήν Πάτρα ⁷⁶, ὅπου ἔχουν βρεθεῖ μονομαχικά μνημεῖα (κυρίως ἐπιτύμβιες στήλες) στόν ἴδιο χῶρο, στίς δύο πρῶτες περιπτώσεις κοντά στό ἀμφιθέατρο τῶν πόλεων. Οἱ λόγοι πού ὁδηγοῦσαν σέ αὐτήν τήν ἐπιλογή δέν δηλώνονται ποτέ, δέν ἀποκλείεται ὅμως οἱ ὁδαδες (familiae) ἢ οἱ σύλλογοι (collegia) τῶν μονομάχων νά ἐπιδίωκαν νά ἔξασφαλίζουν τέτοιους χώρους ὅχι μόνον ἔξαιτίας τοῦ πνεύματος φιλίας καὶ ἀλληλεγγύης πού ἤταν φυσικό νά ἀναπτύσσεται μεταξύ τῶν μελῶν τους ἀλλά καὶ λόγω τῶν ἐνδεχόμενων ἀντιδράσεων

74. Bλ. N. Cambi, “Salona und seine Nekropolen” στόν τόμο H. von Hesberg - P. Zanker, *Römische Gräberstrassen: Darstellungen, Status, Standars*, München 1987 260.

75. Bλ. A. Haon, “Les gladiateurs à Nîmes”, École antique de Nîmes. *Bulletin Annuel* 4 (1960) 83 - 89.

76. Bλ. I. Papapostolou, “Monuments de gladiateurs à Patras”, *BCH* 113 (1989) 387.

τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν οἱ ὁποῖες θά ὀφείλονταν στό στίγμα τῆς infamia πού ἔφεραν κατά κανόνα οἱ μονομάχοι⁷⁷. Τέτοιες ἀντιδράσεις ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν λ.χ. ἕνα ἐπιγραφικό κείμενο (τῆς ὑστερης φεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς) πού προ-έρχεται ἀπό τήν ιταλική πόλη Sarsina: ἐκεῖ κάποιος Horatius Balbus κληροδοτεῖ στήν πόλη ἔνα ἀγροτεμάχιο προκειμένου νά χρησιμοποηθεῖ ὡς κοιμητήριο, μέ τόν ὅρο ὅμως νά ἀποκλείονται ἀπό αὐτό μή εὑπόληπτοι κάτοικοι της, ὅπως λ.χ. οἱ μισθωμένοι μονομάχοι (auctorati) καί οἱ αὐτόχθειρες⁷⁸. Παρόλα αὐτά καί σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τή Βέροια θά χρειάζονταν περισσότερα στοιχεῖα πού θά ἐπέτρε-παν τό δριστικό συμπέρασμα ὅτι οἱ μονομάχοι της θάβονταν σέ συγκεκριμένη περιοχή τοῦ βιορειονανατολικοῦ νεκροταφείου ἔξεχωριστά ἀπό τούς ἄλλους κα-τοίκους καί αὐτό γιατί τά περισσότερα ἀπό τά ἦδη γνωστά μονομαχικά μνημεῖα (στῆλες καί βωμοί) εἶναι ἄγνωστης προέλευσης ἢ βρέθηκαν ἐντοιχισμένα σέ ὁψι-μότερα οἰκοδομήματα τῆς πόλης, κυρίως ναούς⁷⁹.

Παντελῆς Μ. Νίγδελης

Α.Π.Θ.

Τιμῆρια Ἰστορίας - Ἀρχαιολογίας

Λιάνα Δ. Στεφανῆ

ΙΖ' ΕΠΙΚΑ

77. Γιά τήν infamia τῶν μονομάχων βλ. G. Ville, *La Gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien*, Rome 1981, 339 κέξ.

78. Βλ. CIL XI 6528 = ILS 7846 (extra au[ct]orateis et quei sibei [la]queo manum attulissent et quei quaestum spurcum professi essent), προβλ. V. Hope, "Fighting for Identity: The funerary commemoration of Italian Gladiators" στό A. E. Cooley, *The Epigraphic Landscape of Roman Italy* (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 73), London 1999, 99 - 100 ὅπου καί ή σχετική μέ τά νεκροταφεῖα τῶν μονομάχων βιβλιογρα-φία. Τά πολυανδρεῖα ὅπου ἔθαβαν τούς νεκρούς τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγώνων πού διοργάνωσαν ἐπιφανεῖς διοργανωτές (*munerarii*) γιά λόγους προβολῆς ἀποτελοῦν ἔξεχωριστή περίπτωση μέ τήν ὁποία δέν σχετίζονται ἀσφαλῶς τά νέα μονομα-χικά μνημεῖα τῆς Βέροιας.

79. Βλ. λ.χ. EKMI 380, 381, 387, 388. Τή διατυπωθεῖσα παραπάνω ὑπόθεση ἐνισχύουν πάντως δύο μαρμάρινοι βωμοί μέ παράσταση "νεκρόδειπνον" πού ἦταν ἐντειχισμένοι στό τεῖχος τῆς πόλης στό οἰκόπεδο Ράδη ἐπί τῆς συμβολῆς τῶν δόδων Ἀνεμώνης - Θεσσα-λονίκης (Ο.Τ. 307), δηλ. σέ ἀρκετά κοντινή ἀπόσταση ἀπό τό οἰκόπεδο ὅπου ἐντοπίστη-καν τά νέα μονομαχικά μνημεῖα. Πρόκειται συγκεκριμένα γιά τούς βωμούς Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα" Γ 3 (=EKMI 385) καί Γ 7 (=EKMI 379). Στίς παραπά-νω μαρτυρίες θά μποροῦσε νά προστεθεῖ καί ὁ βωμός Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα", Γ 1 (=EKMI 375) μέ μονομαχικό "νεκροδείπνο" πού βρίσκεται ἐντειχισμένος στό βιορειονανατολικό τεῖχος τῆς πόλης (οἰκόπεδο Γεμιτζόγλου βλ. ΑΔ 25, 1970, B2 Χρο-νικά 385), στήν περιοχή δηλ. πού γειτνιάζει ἄμεσα μέ τά Ο.Τ. ὅπου βρέθηκαν οἱ πέντε στήλες τῆς παρούσας μελέτης.

ZUSAMMENFASSUNG

NEUE GLADIATORENMONUMENTE AUS BEROIA

Erstveröffentlichung von sechs Grabmonumenten mit Gladiatorenreliefs, die in das Ende des 2. oder in das 3. Jhd. n.Chr. zu datieren sind. Auf dem Relief des ersten ist ein Gladiator namens Ἀρχιμήδης “dans sa gloire” abgebildet mit dem anderweitig bekannten epikureischen Spruch οὐκ ἔμην καὶ ἐγενόμην, οὐκ εἰμὶ καὶ οὐ μέλει μοι (non fui, fui, non sum, non curo). Der Gladiator des zweiten, der den Berufsnamen Ποδήνεμος trägt und früher Ἀσκληπιόδοτος hiess, wird in der Szene eines “Totenmahls” abgebildet. Der Berufsname sowie der Stiel des Dreizacks, der auf der rechten Seite dargestellt ist, deuten darauf hin, dass es sich um einen *retiarius* handelt. Totenmahlszenen werden auch auf den übrigen vier Monumenten abgebildet: Die verstorbenen Gladiatoren heissen Μάρων, Αἴγιαλός (δ καὶ Ἡρώδης), Ἀντιοχιανός (δ καὶ Κλαυδιανός), Ἐρμῆς. Das 2. 3. 4. und 6. Monument sind von den Ehefrauen der Verstorbenen (die die Namen Βασιλική, Αὐγούστα, Πρόκλα, Οὐαλερία tragen) errichtet, das fünfte von dem Kollegen des Toten (Antiochianos) namens Αἴγιαλός (vermutlich identisch mit dem im 4. Monument genannten). Besondere Beachtung verdient das sechste: Der abgebildete Gladiator (Hermes) ist, wie die Worte der Inschrift πρώτῳ πάλῳ erkennen lassen, ein *myrmillo* erster Klasse gewesen; neben dem Hund, der auf dem Relief auch abgebildet ist, ist mit kleineren Buchstaben der Name Δοῦλος eingraviert. Es scheint, dass Hermes, wie auch andere Berufsgenossen von ihm, als Tierfreund gewünscht hatte, seinen Lieblingshund mit dem Namen auf dem Grabrelief “verewigen” zu lassen, mit dem er ihn (offenbar nicht ohne Humor) zeitlebens ansprach. Ein Überblick über die Hundenamen in der Antike zeigt, dass der besagte Name zum ersten Mal bezeugt ist.

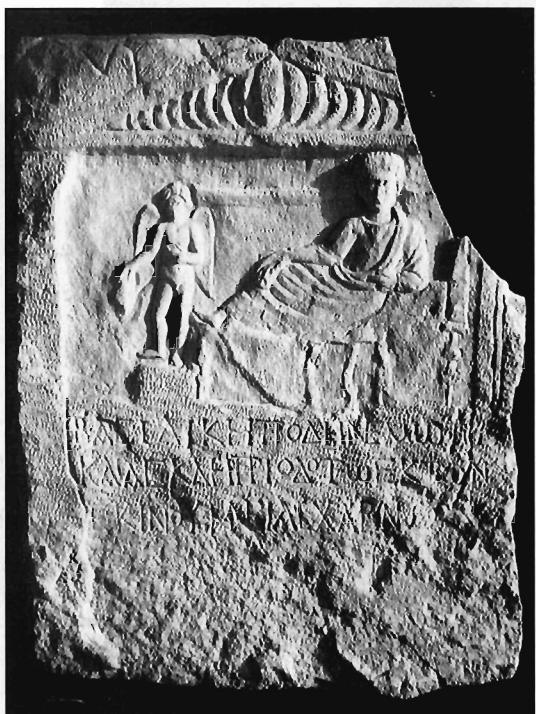
Die neuen Inschriften, die zu den neunzehn mit Inschriften ausgestatteten Gladiatorenmonumenten (Altären und Stelen) aus Beroia hinzukommen, bereichern unsere Kenntnisse vor allem in Bezug auf die Gladiatorennamen: Mit Ausnahme von Hermes und Antiochianos sind alle anderen Namen unter den Gladiatoren nicht nur in Beroia, sondern auch sonst zum ersten Mal bezeugt. Die Bewaffnung (*armatura*) der Gladiatoren wird in nur zwei Fällen angegeben oder kann erschlossen werden; in

allen übrigen Fällen ist jedoch aufgrund der Bewaffnung die Annahme zulässig, dass es sich um *secutores* handelte.

Bei den ersten fünf der neuen Gladiatorenmonumente stellt sich die Frage nach dem Ort, an dem die Gladiatoren von Beroia beigesetzt wurden, zumal alle auf dem gleichen Grundstück aufgefunden und nicht zeitgleich sind. Der bisherige, aus den schon bekannten (meistens unbestimmter Herkunft) und den neuen Monumenten bestehende Befund lässt freilich eine überzeugende Beantwortung der Frage nicht zu; dass es sich um das nordöstliche Gräberfeld der Stadt handeln kann, ist nur eine Vermutung.

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανῆ, Εἰκ. 1

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανῆ, Εἰκ. 2

Π. Μ.
Νίγδελης-Λ. Δ.
Στεφανῆ, Εἰκ. 3

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Ειχ. 4

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Ειχ. 5

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή,
Ειχ. 6